

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ
υποβάλλεται από την Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας
στην Ειδική Επιτροπή σε θέματα Πολιτισμού, Τύπου και Αθλητισμού
του Βρετανικού Κοινοβουλίου

Εκ μέρους της Ελληνικής Κυβερνήσεως, η αξιότιμη Υπουργός Πολιτισμού, Ελισάβετ Παπαζώη, υποβάλλει στην έρευνα της Ειδικής Επιτροπής με τίτλο «Πολιτιστική Ιδιοκτησία: Επιστροφή και Παράνομο Εμπόριο» (όροι που αναφέρονται σε Ανακοίνωση Τύπου, υπ' αριθμόν 12, 10 Φεβρουαρίου 2000) στοιχεία σχετικά με την Επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα που τώρα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- 1.1 Η «Επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα» αναφέρεται ρητά στο αίτημα της Ελληνικής Κυβέρνησης για τον επαναπατρισμό των αρχιτεκτονικών γλυπτών και των δομικών στοιχείων του Παρθενώνα της Ακρόπολης των Αθηνών. Αυτά αφαιρέθηκαν από το μνημείο στις αρχές του 19ου αιώνα, με εντολή του Λόρδου Έλγιν, τότε Πρεσβευτής της Αυτού Μεγαλειότητος στην Υψηλή Πύλη, και στη συνέχεια αγοράστηκαν από την Βρετανική Κυβέρνηση, έπειτα από Νόμο του Κοινοβουλίου που πέρασε το 1816.
- 1.2 Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα τέθηκαν υπό την κηδεμονία του Βρετανικού Μουσείου στο Λονδίνο, όπου και βρίσκονται μέχρι σήμερα. Αυτά περιλαμβάνουν: 15 μετόπες από την ανατολική πλευρά του αρχαίου ναού, 56 ανάγλυφες επιφάνειες από τη ζωφόρο, 19 γλυπτά από τα δύο αετώματα, άλλα θραύσματα που ανήκουν στις παραπάνω ενότητες, ένα κιονόκρανο, ένας σπόνδυλος κίονα και ένας θράνος, σχεδόν το μισό του γλυπτικού διακόσμου, που ήταν κάποτε αναπόσπαστο μέρος του μνημείου (βλ. επισυναπτόμενο 1).

2. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

- 2.1 Η Επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα είναι ζήτημα της Ελλάδας από την Ανεξαρτησία της (βλ. Επισυναπτόμενο 2). Το αίτημα για την επιστροφή τους έχει υιοθετηθεί από σημαντικό αριθμό διακεκριμένων προσωπικοτήτων, συμπεριλαμβανομένων σπουδαίων Βρετανών διανοούμενων και πολιτικών, εδώ και δύο αιώνες, από την αφαίρεσή τους από το μνημείο. Το 1940-41 η επιστροφή των Μαρμάρων στην Ελλάδα είχε απασχολήσει σοβαρά την Βρετανική Κυβέρνηση. Τον Οκτώβριο του 1983, η Ελληνική Κυβέρνηση υπέβαλε στην Κυβέρνηση του Ενωμένου Βασιλείου επίσημο αίτημα για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Το αίτημα απορρίφθηκε.
- 2.2 Η Ελληνική Κυβέρνηση έχει προωθήσει το ζήτημα της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα σε διάφορα παγκόσμια φόρα συμπεριλαμβανομένου και αυτού της UNESCO, όπου για πρώτη φορά τέθηκε το 1982 και εγκρίθηκε από

την συντριπτική πλειοψηφία των αντιπροσώπων .Η γραπτή διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το 1998, υπέρ της Επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα στην Ελλάδα, καθώς και η υπόδειξη της UNESCO, το 1999, για έναρξη διμερών συνομιλιών μεταξύ της Ελλάδας και του Ηνωμένου Βασιλείου, είναι δείγματα των πρόσφατων κινήσεων. Οι κινήσεις αυτές αποτελούν απόδειξη του έντονου και συνεχούς ενδιαφέροντος από την Ευρωπαϊκή και παγκόσμια πλευρά σχετικά με το ζήτημα (επισυναπτόμενο 3).

3. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΓΥΜΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

- 3.1. Η απογύμνωση του Παρθενώνα, μεταξύ 1801-1811 , κατέστρεψε ανεπανόρθωτα την δομική ακεραιότητα του μνημείου. Η αφαίρεση των μετοπών είχε ως επακόλουθο τον ακρωτηριασμό ορισμένων παρακείμενων αρχιτεκτονικών και δομικών στοιχείων και την καταστροφή του κτιρίου. Τα γλυπτά της ζωφόρου αποκόπηκαν από τις υποστηρικτικές πλάκες για να διευκολυνθεί η μεταφορά τους. Ένα δωρικό κιονόκρανο κόπηκε στα δύο για τον ίδιο λόγο. Ουσιαστικά δομικά στοιχεία του ναού (γείσα και τρίγλυφα) καταστράφηκαν. Οι επεμβάσεις αυτές καταγράφηκαν από τους αντιπροσώπους του Λόρδου Έλγιν και επιβεβαιώθηκαν από ξένους επισκέπτες στην Αθήνα. Κατακρίθηκαν δε, ως ισοδύναμες με λεηλασία, από διαπρεπή ομότιμα μέλη της Βουλής των Λόρδων, από Βρετανούς πολιτικούς και διανοούμενους, σύγχρονους του Έλγιν (βλ. επισυναπτόμενο 4).
- 3.2. Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα, λίγο έλειψε, να χαθούν σε ένα ναυάγιο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού στη Βρετανία. Με την άφιξη στο Λονδίνο, τα Μάρμαρα φυλάχτηκαν προσωρινά σε μια αποθήκη άνθρακα. Από ντοκουμέντα στα αρχεία του Βρετανικού Μουσείου, γνωρίζουμε ότι το 1937-38 καθαρίστηκαν με μεταλλικές βούρτσες και λειαντικά, πράξη η οποία κατέστρεψε ανεπανόρθωτα την επιφάνεια ενός μεγάλου αριθμού γλυπτών. Οι επιβλαβείς αυτές επεμβάσεις έχουν επιβεβαιωθεί από την ειδική ομάδα των Ελλήνων επιστημόνων, οι οποίοι εξέτασαν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο, τον Οκτώβριο του 1999 (βλ. επισυναπτόμενο 5).

4. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

4.1. *Η μοναδικότητα του Παρθενώνα*

Έργα τέχνης από όλες τις περιόδους του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού εκτίθενται σε μουσεία και αίθουσες τέχνης σε όλο τον κόσμο, έτσι ώστε να προσφέρουν σε εκατομμύρια ανθρώπους την ευκαιρία να τα απολαύσουν, να τα εκτιμήσουν και να τα μελετήσουν. **Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα, όμως, αποτελούν μια μοναδική περίπτωση.**

Ο γλυπτικός διάκοσμος και τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του Παρθενώνα δεν δημιουργήθηκαν σαν αυτόνομα έργα τέχνης, εξ αρχής επινοήθηκαν και σχεδιάστηκαν σαν αναπόσπαστα μέρη του μνημείου. Το μνημείο αυτό, που κτίστηκε τον 5ο αιώνα π.Χ., στέκεται ακόμα στην Ακρόπολη των Αθηνών.

Ο Παρθενώνας, σύμβολο της Αθηναϊκής δημοκρατίας, αντιπροσωπεύει την τέχνη του Κλασικού Ελληνικού πολιτισμού στο αποκορύφωμά της. Η Ακρόπολη, την οποία κοσμεί ο Παρθενώνας, ήταν το ιερό κέντρο της αρχαίας Αθήνας που μάζευε

γύρω του όλες τις σημαντικές λειτουργίες της πόλης (την Αγορά, την Πνύκα, τα θέατρα, κλπ.). Ο Παρθενώνας παραμένει το έμβλημα της πόλης των Αθηνών και το σύμβολο της Ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας. Αποτελεί επίσης, μέρος της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ένα από τα πρώτα μνημεία που η UNESCO συμπεριέλαβε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Πράγματι, είναι το σήμα κατατεθέν της UNESCO. Ωστόσο, οι πολιτιστικές, ιστορικές και αισθητικές αξίες του Παρθενώνα είναι περισσότερο συνυφασμένες με την πόλη στην οποία αυτός δημιουργήθηκε, την Αθήνα.

4.2. Η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας

Η Ακρόπολη και ο περιβάλλοντας σε αυτή χώρος είναι ο πρωταρχικός στόχος ενός εξελισσόμενου προγράμματος για την Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Το πρόγραμμα αυτό, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και του Υπουργείου Πολιτισμού, περιλαμβάνει μια σειρά επεμβάσεων που στοχεύουν στην αποκατάσταση του ιστορικού, πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος γύρω από την Ακρόπολη. Ένα δίκτυο μονοπατιών, μερικά θα ακολουθούν αρχαία μονοπάτια, πρόκειται να ενώσει το Ολυμπείο (Ναός του Δία) με το αρχαίο νεκροταφείο του Κεραμεικού μέσω του νέου Μουσείου της Ακρόπολης, το Ιερό και το Θέατρο του Διονύσου, το Ωδείο του Ηρώδη Αττικού, την Πνύκα, την Αρχαία Αγορά, και φυσικά, την Ακρόπολη, δημιουργώντας ένα μουσειακό-πάρκο, προσιτό σε όλους. Όπως ο σύγχρονος Αθηναίος ή ο επισκέπτης στην Αθήνα, θα περπατάει κατά μήκος αυτής της διαδρομής, θα κατανοεί τις διαφορετικές φάσεις της ιστορίας της πόλης, με τον βράχο της Ακρόπολης και τον Παρθενώνα να κυριαρχεί σε συνεχή θέα (βλ. επισυναπτόμενο 6).

4.3. Το Πρόγραμμα Συντήρησης, Διατήρησης και Μελέτης των Μνημείων της Ακρόπολης και του Παρθενώνα

Το μνημειώδες και καινοτόμο πρόγραμμα συντήρησης και αναστήλωσης που ξεκίνησε στην Ακρόπολη πριν 25 χρόνια, πραγματοποιείται με βάση των μελετών που είχαν αρχικά υποβληθεί για αξιολόγηση στην διεθνή επιστημονική κοινότητα, μέσω συνεδρίων και δημοσιεύσεων. Η σημερινή αποκατάσταση του Παρθενώνα αρχικά στοχεύει στην δομική του συντήρηση, στην συντήρηση των επιφανειών, την μέγιστα δυνατή προστασία των γλυπτών, την σωστή επανατοποθέτηση μερών ήδη αποκαταστημένων στο μνημείο και την αποκατάσταση μερών του μνημείου με τα θραύσματα, από αυτά που βρίσκονται στο έδαφος, που μπορούν να ενωθούν μεταξύ τους. Κάθε επέμβαση είναι αναστρέψιμη δίχως να προκαλεί καμία φθορά στο μνημείο. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο (π.χ. το κιονόκρανο και ο σπόνδυλος κίονα) θα ενσωματωθούν στο μνημείο μετά την επιστροφή τους (επισυναπτόμενα 7 και 8).

Τα τελευταία χρόνια εντατική αρχαιολογική έρευνα στην Ακρόπολη γενικότερα και στον Παρθενώνα ειδικότερα έχει αποδώσει νέα στοιχεία: έχουν βρεθεί πολυάριθμα γλυπτικά θραύσματα που ανήκουν στον Παρθενώνα, αρκετές μορφές έχουν αποκατασταθεί και θραύσματα που συγκολλώνται με τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο έχουν αναγνωρισθεί. Τα αξιοσημείωτα αυτά αποτελέσματα δείχνουν ότι η Ακρόπολη είναι ακόμα μια αστείρευτη πηγή ερευνητικής γνώσης (βλ. επισυναπτόμενο 9).

4.4. Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης

Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης είναι πρώτη προτεραιότητα για το Ελληνικό κράτος. Θα ολοκληρωθεί το 2004. Θα φιλοξενήσει τις συλλογές που βρίσκονται τώρα στο Μουσείο της Ακρόπολης, καθώς και τα Μάρμαρα του Παρθενώνα, αυτά που βρίσκονται στην Αθήνα και αυτά από το Βρετανικό Μουσείο, μετά την επιστροφή τους στην Αθήνα. Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης θα βρίσκεται στους πρόποδες της Ακρόπολης, σε φυσική και οπτική επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο.

Η συστηματική ανασκαφή του χώρου του μουσείου αποκάλυψε μεγάλα τμήματα της Ρωμαϊκής και της πρώιμης χριστιανικής πόλης των Αθηνών (1ος-7ος αιώνας μ.Χ.), σημαντικού αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος. Αυτά θα διατηρηθούν *in situ*: στην πραγματικότητα θα συμπεριληφθούν στον σχεδιασμό του νέου κτιρίου. Απαραίτητη ήταν η τροποποίηση του αρχικού αρχιτεκτονικού σχεδίου ώστε να φιλοξενηθούν οι ανακαλύψεις αυτές. Για το σκοπό αυτό, το σχέδιο για το νέο Μουσείο της Ακρόπολης θα επιλεγεί μέσα από κλειστό διεθνή διαγωνισμό με διεθνή κριτική επιτροπή.

Οι επισκέπτες στο νέο Μουσείο της Ακρόπολης θα έχουν μια μοναδική εμπειρία, όχι μόνο της Κλασικής αλλά και της Ρωμαϊκής, πρώιμης Χριστιανικής και σύγχρονης Αθήνας. Όλα τα Μάρμαρα του Παρθενώνα θα εκτεθούν σε μια ειδική αίθουσα. Για πρώτη φορά, μετά από την διάλυσή τους, θα παρουσιάζονται σαν ένα ενιαίο σύνολο, στην αρχική τους σειρά και στις σωστές σχέσεις και σε οπτική επαφή με το μοναδικό μνημείο που κάποτε διακοσμούσαν. Το ήδη υπάρχον Μουσείο στην κορυφή της Ακρόπολης και το Νέο Μουσείο Ακροπόλεως θα συμπληρώνουν το ένα το άλλο. Η θέα από την κορυφή της Ακρόπολης ή από το νέο Μουσείο της Ακρόπολης προς το βράχο της Ακρόπολης θα προσφέρει στους επισκέπτες μια μοναδική εμπειρία του χώρου.

4.5. Νομικά ζητήματα

Η νομιμότητα της κτήσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα είναι ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα, όχι μόνο εξαιτίας του αμφισβητούμενου εγγράφου. Το «φιρμάνι» του 1801, καθώς και τα έγγραφα του 1802 δεν υπάρχουν, τα οποία υποθετικώς επικυρώνουν τις προηγούμενες παρανομίες. Το μόνο υπάρχον κείμενο είναι μία ιταλική μετάφραση ενός Τουρκικού εγγράφου του 1801, η αξία του οποίου, ως «φιρμάνι» αμφισβητείται. Οι πράξεις του Έλγιν ξεπερνούσαν κατά πολύ την εξουσία που καθόριζε το «φιρμάνι», το οποίο απλώς εξουσιοδοτούσε τους καλλιτέχνες του να μπαίνουν στην Ακρόπολη, να σχεδιάζουν και να φτιάχνουν εκμαγεία. Επιπλέον, ο Έλγιν και οι πράκτορές του κατηγορούνται ότι απείλησαν και δωροδόκησαν Οθωμανούς αξιωματούχους προκειμένου να μην παρεμβαίνουν στις πράξεις τους. Μόνο και μόνο το γεγονός της αφαίρεσης των Μαρμάρων από την Ελλάδα, η οποία τον καιρό εκείνο βρισκόταν υπό την Οθωμανική κατοχή, χωρίς το παραμικρό εμπόδιο από τις Τουρκικές αρχές, δεν αποτελεί *ipso facto* απόδειξη νόμιμου τίτλου. Πράγματι, είναι αξιοσημείωτο ότι η Ειδική Επιτροπή του Κοινοβουλίου το 1816 δεν ασχολήθηκε ιδιαιτέρως με το θέμα της παράνομης κτήσης των Μαρμάρων από τον Λόρδο Έλγιν *per se*.

5. Συμπεράσματα

Ο Παρθενώνας είναι γνωστός παγκοσμίως όχι μόνο ως ένα μοναδικό μνημείο στην ιστορία της αρχιτεκτονικής, αλλά και ως η επιτομή της συνεισφοράς του Ελληνικού πνεύματος στην πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Η μοναδικότητα του μνημείου και η ανάγκη να αποκατασταθεί η ενότητα των γλυπτών του, κάνουν επιτακτική την ανάγκη να επιστραφούν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα, τα οποία φιλοξενούνται στο Βρετανικό Μουσείο. Στις αρχές του 21ου αιώνα οι αντιλήψεις περί της ιστορικής συντήρησης, προστασίας και ερμηνείας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς άλλαξαν δραστικά. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Παρθενώνας, ένα μνημείο παγκόσμιας σημασίας, δεν είναι πλέον δυνατόν να παραμένει ακρωτηριασμένο. Η επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα στην Αθήνα, στην πόλη όπου δημιουργήθηκαν, θα επιβεβαιώσει την επανένταξή τους στο ιστορικό, τοπογραφικό και πολιτιστικό τους πλαίσιο και θα συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση και ερμηνεία τους.

Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα, όταν επιστραφούν στην Αθήνα, θα στεγαστούν στο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, στην ίδια την καρδιά της γέννησής τους, την Κλασική Αθήνα. Ένα μέρος αυτής της «καρδιάς» επιζεί άθικτο τόσο στο Βράχο της Ακρόπολης, όσο και στις γύρω περιοχές. Η περιοχή θα αποκτήσει πρόσβαση μόλις ολοκληρωθεί το έργο της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, το 2002. Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα, όπως και οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας, παρουσιάζουν τις δύο χώρες, την Ελλάδα και το Ενωμένο Βασίλειο, με ένα ευρύ πεδίο ευκαφιών για αποτελεσματικές συνεργασίες στον τομέα του πολιτισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα θα είναι μια μοναδική ευκαιρία για στενή συνεργασία.

Η Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας είναι ευχαριστημένη καθώς μέσω της έρευνας της Ειδικής Επιτροπής μπορούν να ξεκινήσουν συζητήσεις μεταξύ των δύο ενδιαφερομένων πλευρών. Πιστεύουμε ότι με το φως που έριξαν τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στο Υπόμνημα, η Ειδική Επιτροπή θα συστήσει στο Κοινοβούλιο να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα που θα διασφαλίσουν την επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα σε εύθετο χρονικό διάστημα. Οι συνθήκες πλέον έχουν ωριμάσει για την επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα στο γενέθλιο τόπο τους. Η επιστροφή τους θα αποκαταστήσει την πολιτιστική και ηθική αδικία που δημιούργησε η εμβεβλημένη εξορία τους. Αισιοδοξούμε ότι το Ενωμένο Βασίλειο θα επιδείξει προθυμία να ασχοληθεί με αυτό το σημαντικό ζήτημα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: α. Κάτοψη του Παρθενώνα στην οποία φαίνεται η θέση των Μαρμάρων.
β. “*Disjecta Membra*. Η διαρπαγή και η διασπορά των αρχαίων της Ακρόπολης”. Ανάτυπο από το περιοδικό «Ανθέμιον», τεύχος 4, Δεκέμβριος 1997.
γ. Επιλεγμένη βιβλιογραφία.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Κείμενα του Έλληνα Στρατηγού Μακρυγιάννη και του Κ. Πιττάκη, Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Ψηφίσματα και αποφάσεις της UNESCO, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Εθνών.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4: Βρετανικές γραπτές πηγές του 19^{ου} αιώνα: επιστολές του Έλγιν και των συνεργατών του, κείμενα περιηγητών και διανοούμενων.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5: Σύνοψη από το πόρισμα της ομάδας των Ελλήνων εμπειρογνομόνων του ΥΠΠΟ για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6: Η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χλωρών της Αθήνας (φυλλάδιο και σχέδια).
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7: Πρόγραμμα αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης και του Παρθενώνα:
α. “Συντήρηση της Επιφάνειας των Μνημείων της Ακροπόλεως”, Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως, Αθήνα 1994.
β. Άρθρα των Η.С. Perkins και Ε. Παπακωνσταντίνου για την ατμοσφαιρική ρύπανση στην Αθήνα και στο Λονδίνο.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8: Πρόγραμμα αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης και του Παρθενώνα::
α. “Η αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης 1975-2000”, της Φανής Μαλλούχου-Tufano.
β. “Έκθεση για την τεκμηρίωση του κιονοκράνου και του σπονδύλου του Παρθενώνος στο Βρετανικό Μουσείο”, του Κ. Ζάμπα.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9: Αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας για τα μνημεία της Ακρόπολης και τον Παρθενώνα:
Ανάτυπα των Ι. Τριάντη, Εφόρου Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως και Α. Μάντη, Αρχαιολόγου της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως.